

Suomen infinitiivi tutkimuksen kohteena

PAULI SAUKKONEN *Itämerensuomalaisten kielten tulosjainfinitiivirakenteiden historiaa I.* Suomalais-ugrilainen Seura, 267 s. ynnä saksankielinen referaatti (8 s.). Helsinki 1965.¹

Lisensiaatti Saukkosen tutkimuksen aihe on useassakin suhteessa vaativa. Se on ensiksikin edellyttänyt huomattavan laajaa perehtymistä sukukieliin. Selvitettävien ongelmien ratkaisemiseen eivät ole riittäneet yksistään teoksen otsikossa mainitut kielet, vaan on tarvittu lisäksi suuressa määrin etäsukukielten, lähinnä lapin ja mordvan apua. Kannattaa mainita tässä yhteydessä, että väittelijä on tehnyt erillisen esitutkimuksen mordvan infinitiivijärjestelmästä (*Die Verwendung des nominativischen und illativischen Infinitivs im Mordwinischen*, FUF 35 s. 88—115). Käsiteltyjen rakenteiden syntyä ja kehitystä pohdittaessa on kaiken aikaa ollut välttämättömyyttä pitää silmällä ympäröivien vieraiden kielten lausekonstruktioiden vaikutusta yksityisiin kieliin ja kieliryhmiin, sillä — kuten tunnettua — syntaktiset ominaisuudet, eivät vähimmin infinitiivirakenteet, kulkeutuvat kielestä toiseen. Tutkittavana olleen kieliryhmän eri jäsenten väliset kielelliset kosketukset eivät nekään ole harvinaisia, ja niitä on ollut syytä tarkkailla pitkin matkaa.

Infinitiivijärjestelmämme historiallinen selvittely on epäilemättä lauseopillisen tutkimuksemme tärkeimpiä tehtäviä. Tekijä on valinnut juuri tulosjainfinitiiviä tarkastelunsa kohteeksi, koska niillä paikallissijoista on ylivoimaisesti suurin frekvenssi ja koska ne merkitystehtävil-

tään ovat mielenkiintoisimmat. Käytännöllisistä syistä on tarkastetussa työssä rajoitettu selvittelmään vain infinitiivien adverbaalista käyttöä, mikä kuitenkin merkitsee aiheen keskeisintä osaa, sillä tulosjainfinitiivien esiintymät ovat pääosaltaan adverbaalisia. Näyttää selvältä, että aiheen valinta on osunut systeemikonaisuuden ytimeen. Erityisesti tekijä on kiinnittänyt huomionsa 1. infinitiivin latviin ja 3. infinitiivin illatiivin käytön historiaan sekä niiden keskinäiseen suhteeseen. Kun näissä muodoissa esiintyvillä tunnusaineiksilla (1. inf. *-ta-*, 3. inf. *-ma-*) on ikivanhat juurensa (uralilaisia), ovat esim. infinitiivimuotojen kronologiaan liittyvät probleemit varsin hankalasti ratkaistavia. Infinitiiviemme selvittelyyn on jo varhempi tutkimus tuntenut mielenkiintoa, ja useita merkittäviä näkökohtia on ollut tekijän käytettävissä. Yksityisten infinitiivien tai infinitiivirakenteiden historiaa ovat valaisseet mm. meikäläiset Paavo Ravila, T. E. Uotila, Osmo Ikola ja Erkki Itkonen sekä virolaiset J. Mägiste ja H. Rätsep. Ainakin jossain määrin on ollut hedelmällinen myös se keskustelu, joka syntyi Aarni Penttilän Suomen kielio-pissa esitetyn, perinnäisestä poikkeavan infinitiivitulkinnan johdosta (ks. esim. *Verba docent* s. 255—267). Tekijän käyttöön on jäänyt kuitenkin melko koskemattomana muudan tutkimuskoh-

¹ Virallisena vastaväittäjänä toimineen prof. R. E. NÄRVIN Helsingin yliopiston historiallis-kielitieteelliselle osastolle antama lausunto.

detta olennaisesti valaiseva alue, nimitäin predikaattiverbien ja infinitiivien muodostamat konneksiot. Nimenomaan predikaattiverbin etymologis-semanttinen selvittely vasta avaa mahdollisuudet infinitiivirakenteiden ymmärtämiseen, sillä tavallisten infinitiivirakenteilla järjestyvien verbien nykyiset merkitykset ja käyttötavat eivät useimmiten johdata mitenkään ratkaisuun. Tämän tosiasian merkitys on kyllä havaittu jo ennenkin (ks. esim. Ravila, Virittäjä 1945 s. 154—155) ja ajatukseen perustuvia vähäisiä sovellutuksia tapaa kirjallisuudessa, mutta varsinaisesti vasta tässä työssä noin menetellen yksityiskohtaisesti valaistaan keskeisten infinitiivirakenteidemme historiaa.

Jo lähdeluettelon aineslähteet-osaston laajuudesta (12 sivua) ja sisällöstä käy ilmi, että tekijä on materiaalin hankkimiseksi tehnyt poimintoja kunnioitettavasta määrästä kirjallisuutta. Hän ei ole kuitenkaan tyytynyt pelkästään painetuihin lähteihin. Paitsi sitä, että hän on täydentänyt aineksiaan välttämättömien yliopiston Suomen kielen laitokseen sijoitettujen keräelmien avulla, on ennen muuta mainittava ne primaari-ainekset, jotka hän on hankkinut viron kielestä v. 1964 tekemällään Tallinnan matkalla Viron tiedeakatemia kielen ja kirjallisuuden instituutin kokoelmista. Näiden viron aineiden avulla pohdiske luun on saatu huomattavasti tukevampi ote. Edelleen on mainittava, että tekijä on Sanakirjasäätiön vastaajaverkkoa hyväksi käyttäen saanut eräiden infinitiivi-ilmiöiden levikkisuhteista yksityiskohtaiset tiedot, esim. n.s. tunnuksottoman infinitiivin illatiivista (ks. s. 50—52). Kun tietää, että useiden infinitiivirakenteiden frekvenssi puheessa ja sen mukaisesti teksteissä on vähäinen, on mieluisaa todeta, että esimerkistö kauttaaltaan on riittävää, sopusuhtaista ja edustavaa. Vain ani harvoin tapaa näyteryhmän, joka ei ehkä riittävästi tue tekstin sanontaa. Sivulla 124—125 esi-

tellään 3. infinitiivin instruktiivia *pitää*-verbin määritteenä. Tekijän mukaan »sitä tavataan osin kaakkoismurteissa sekä Pohjanmaalla». Kaakkoismurteihin kuvaus kelvannee (esiintymiä: Miech Vla Lemi Risna Kirv Jää), mutta Pohjanmaan osalta väittämä on hajallisten ja epävarmojen tietojen varassa (Laihian tieto on v:lta 1958 ja Perhon esimerkki voi olla uskonnollisen kielenkäytön heijastumaa). Sivulla 191 käsitellään tyyppiä *panna makaamaan*, josta on viisi esimerkkiä suomen murteista. Viron ja liivin näytteet osoittavat, että näissä kielissä rakenne on usuaalinen. Kun suomen esimerkkien joukkoon on sijoitettu Narvusin *pistä juoksemä*, joka on selvästi viron vaikutusta (vrt. Wied. *ta pistis jooksma t. jooksu er fing an zu laufen*), saattaa arvella, että suomen murteiden ryhmässä esimerkit muutenkin ovat erasteisia. Kiihtelysvaaralaisen kielikorvan mukaan ryhmässä oleva Kiteen esimerkki pitäisi kai korjata asuun »Karhu panneutunna istummaa(n)», jolloin Kiteen *panna* + 3. inf. illatiivi-konstruktio selittyy esim. tilapäiseksi kontaminaatiorakenteeksi. Teksteistä ja magnetofoninauhoitteista tavattujen rakenneseiintymien joukossa lienee aina tilapäissyntyisiä, kontaminaatiomuodostumia, jopa rektiokömmähdyksiä, jollaiseksi katsoisin Kiteen esimerkin rakenteen. Tällaisilla operoimisesta teki jää ei kuitenkaan voida ensinkään syyttää. Päinvastoin levikiltään hajanaiset ja harvinaiset infinitiivirakenteet katsotaan syntyneiksi esim. myöhäisen analogian vaikutuksesta. Näin esim. s:lla 72, jossa *pyrkää* + 1. inf. latiivi-konstruktion malliksi katsotaan *yrittää* + 1. inf. latiivi.

Kaiken kaikkiaan voidaan siis sanoa, että materiaalin hankinta ja sen käsittely on suoritettu kiitoksen ansaitsevalla tavalla.

Tutkimukseen sisältyy silmään pistävän laaja johdanto (53 sivua); se ei kuitenkaan, ottaen huomioon teoksen valmiina olevan toisen osan, ole suhteeton.

Siinä esitellään itämerensuomalaisten kielten infinitiivit sekä niiden alkuperä. Jo tässä vaiheessa suoritetaan tietynlaisen kriteerin avulla eri infinitiivien ja niiden taivutusmuotojen ikäämistä. Tekijänkin mukaan l. infinitiivin latiiivi on itämerensuomalais-lappalainen (s. 13), vaikka latiiiviin kuuluva johdinaines *-ta-* onkin uralilaisesta alkuperää (s. 8). Merkillinen on kuitenkin ostjakin samalla johtimella muodostunut infinitiivi, esim. *mənʃf ǵʷʷ3* 'mennä', jota pidetään latiiivina. Koska tällainen infinitiivi puuttuu välillä olevista kielistä ja koska infinitiivijärjestelmät yleensä herkästi muuttuvat, l. inf. latiiivin polveutuminen suomalais-ugrilaiselta ajalta on epätodennäköistä. Tähän tapaan asiaa aikaisemminkin pohtineet ovat päätelleet. Vähemmän harkitulta tuntuu kuitenkin tekijän käyttämä sanonta ostjakin ja *ims:n* infinitiivien samankaltaisuudesta: se »saattaa olla vain sattumaa» (s. 13). Luontevampi on Rätsepin selitys: »Paisatab olevat töenäoline, et *t:*line infinitiiv läänemeresoome keeltes ja handi keeles on väljä kujunenud iseseisvalt, kuigi verbaalnoomeniline baas oli neil ühine, soome-ugri aluskeelne» (ESA I s. 158). Tässä kohden tulee kysyneeksi, eikö johdannossa olisi ollut syytä ottaa lyhyesti käsiteltäväksi latiiivisija kokonaisuudessaan. *-k-*päätteinen latiiivi on itämerensuomessa reliktin omainen ja etäsukukielissä sitä edustavat vain tietynlaiset adverbit. Mordvasta se on kadonnut tyyten. Jo tämän vuoksi on käsiteltävää, ettei mordvassa voi olla l. infinitiivin kään latiiivia.

Väitöskirjassa esitetään kokonaan uusi selitys 2. infinitiivin synnystä (s. 28). Tekijä lähtee siitä, että jo suomalais-mordvalaisena aikana käytettiin eräistä verbeistä **seisoða* 'seisten, seisoallaan' -tyyppisiä partitiiviadverbeja. Homonymisyyden vuoksi näistä samoista verbeistä ei olisi voitu muodostaa nominatiivista *-ta-* -johtimista verbaalinominia (**seisoða* 'seisominen'). Äänteellisen samankaltaisuuden välttely olisi johtanut

siihen, että nominatiivi differentioitui joidenkin *e-*vartaloisten nominien analogian mukaan *te:*lliseksi. Mordvasta verbaalinomini olisi kadonnut kokonaan. Tällainen selitys voi olla ajateltavissa, mutta sitä tuskin pitäisin uskottavana. Homonymisyys on eittämättä rajoitusta syrjäyttävä, mutta milloin se on rajoittunut vain johonkin paradigman muotoon, syrjäytymismahdollisuudet ovat olleet vähäisiä. Myös hyvien mallien osoittaminen lienee vaikeata. Tekijän mukaan tuolla tavoin syntynyt uusi verbaalinomini ei vielä kantasuomessa ollut kivetynyt täydelliseksi infinitiiviksi, mitä osoittaa 2. infinitiivin melkoinen produktiivisuus itämerensuomessa (s. 26—28).

Ajoittamisen kannalta on 3. infinitiivin illatiivi ollut kenties hankalimmin ratkaistavissa. Vaikeus pohjautuu siihen, että lapissa ikivanhaa deverbaalista *-ma-*johtimista nominityyppiä tavataan useimmiten verbaalinominin tavoin käytettynä, kuten tekijä osoittaa, kun taas mordvassa vastaavanlaiset *-ma-*johtimiset muodot ovat infinitiivejä. Kun nykyisen käsityksen mukaan lapin katsotaan edustavan *ims.* kielten esiaistetta, ns. varhaiskantasuomea, niin mordva puolestaan edustaa vanhempaa kautta. Näin ollen lapin muotojen lauseopillinen käyttö katkaisee — niin kuin tekijä sanoo — itämerensuomen ja mordvan infinitiivien yhteyden (s. 43). Tästä huolimatta virolainen H. Rätsep on katsonut itämerensuomen ja mordvan infinitiivien kuuluvan yhteen (ESA I s. 161). Tekijän kanta, että itämerensuomen ja mordvan *-ma-* -aineksiset infinitiivit ovat paralleelisen kehityksen tuloksia (s. 49) ja että 3. infinitiivin illatiivi on vasta kantasuomessa tullut l. infinitiivin latiiivin rinnalle (s. 50), perustuu kuitenkin paremmin tosiasioihin. Paitsi sitä, että lapin *-ma-*nominin (aktion) illatiivi on luonteeltaan substantiivi, tekijä on osoittanut muitakin seikkoja, jotka viittaavat *ims:n* 3. infinitiivin illatiivin nuoruuteen.

Teoksessa tulevat tavan takaa näkyviin läheisesti yhteenkuuluvat, tavallaan vastakkainkin asetetut käsitteet »verbaalinominin» ja »infinitiivin». Näiden suhdetta ei väitöskirjassa tarkemmin pohdita. S:lla 5 mainitaan, »että indo-eurooppalaisten kielten infinitiivit ovat verbaalinominin, nomen actioniksen, kiivettyneitä sijamuotoja». »Sama pätee ja paljon läpinäkyvämmiin myös suomalais-ugrilaisiin kieliin.» Siitä, miten yksityiskohdittain on ajateltu tai on ajateltavissa tapahtuneeksi verbaalinominin kehitys infinitiiviksi, clisin toivonut lyhyttä esitystä johdantoon (ks. Paavo Ravila, Virittäjä 1945 s. 153—154).

Kuten alussa mainittiin, tekijän erityisenä päämääränä on ollut tarkastella *pre dik a t t i v e r b i e n* ja infinitiivien muodostamia konneksioita. Sellaisia verbejä, joihin 1. infinitiivin latiivi ja 3. infinitiivin illatiivi liittyvät, on *ims.* kielissä runsaasti. Kaikkia niitä tekijä ei tietenkään ole saattanut ottaa erityiskäsittelyn kohteeksi eikä ole ollut syyttäkään, sillä nuoret ja ahdasalaiset verbit ovat mukautuneet valmiisiin malleihin; sen sijaan sellaiset verbit, jotka ovat levikiltään yleisitämerensuomalaisia tai muuten todistettavasti kantasuomalaisia, ovat saaneet perusteellisen etymologis-semanticen käsittelyn. Vastatällä tavoin paljastettujen varhaismerkitysten pohjalta ovat tulleet ymmärrettäviksi kantasuomalaiset ja alkuperäiset infinitiivirakenteet. Ne verbit, joiden historiaa täten valaistaan ja rektiöt perin pohjin selvitetään, ovat kielessämme tavallisesti keskeisiä ilmauksia (*jääda, päästä, ehtia, ulottua, ruveta, syttyä, sattua, syntyä, puuttua, pitää, täytyä, tulla, olla*). Pelkästään merkitysoipillisen tutkimuksemme kannalta useatkin yksityisiä verbejä käsittelevät artikkelit ovat varsin arvokkaita. Niinpä *pyrkiiä* -sanueen käsittelyyn on saatu lähinnä uuden virolaisaineksen avulla vereksiä näkökohtia (s. 69—72; vrt. SKES s.v. *pyrkiiä, purku*). Näppäränä on pidettävä muiden muassa

suittaa, suuttaa -teonsanojen etymologiointia ja merkitysten selvittelyä (s. 83—89). Sen tarkasteluun saattaa toivoa pientä äänteellistä perustelua liivin *šëitta*-asun vuoksi. Mielestäni tekijän semanttis-etymologinen pohdinta on kauttaaltaan harkitsevaa ja luotettavan tuntuista. Tuloksiin voi yleensä yhtyä. Yksityiskohtainen pääverbin etymologis-semanticen tarkastelu on tuottanut tulokseksi mm. sen varmalta tuntuvan näkökohdan, että 1. infinitiivin latiivi, joka on liittynyt alkuaan liikettä ilmaisevaan verbiin, on pystynyt säilymään, kun pääverbin ja latiivin muodostaman konneksion merkitys on muuttunut, abstraktistunut, ja pääverbi samalla menettänyt kykynsä saada tulosija-adverbiaalin (ks. 79, 89, 105). Toisaalta 3. infinitiivin käyttöjen tarkastelussa on selvinnyt, ettei verbi saa määritteekseen 3. infinitiivin illatiivia, ellei sillä ole nykyisin *yleistä* tulosijamääritteistä käyttöä, mikä seikka viittaa sekin 3. infinitiivin illatiivin nuoruuteen.

Tutkimuksessa on erityisesti haluttu selvittää 1. inf. latiivin ja 3. infinitiivin illatiivin *keskinäistä suhdetta*. Tekijän mukaan varhaiskantasuomalaiselta ajalta polveutuva 1. infinitiivin latiivi ja kantasuomalainen 3. infinitiivin illatiivi ovat alkuaan olleet tehtäviltään samanlaiset ja sellaisina ne ovat kantasuomessa eläneet rinnakkainkin lyhyen aikaa. Kuitenkin jo silloin, kun kantasuomen itäinen ja läntinen murreryhmä erosivat toisistaan, 1. infinitiivin latiivi on menettänyt produktiivisen lokaalisen funktionsa 3. infinitiivin illatiiville. Tuontapaisesta lähtötilanteesta selittyvät epäilemättä nykyiset suhteet verrattain vaivattomasti. Sen sijaan muutoksen syytä pohdittaessa lienee otettava lukuun eräs seikka, jota tekijä ei mainitse. Hänen mukaansa synnä siihen, että yhden tulosijainfinitiivin tilalle tuli kahden tulosijainfinitiivin systeemi, on ollut pyrkimys tietynlaisten rakenteiden selventämiseen (sellaisten, joissa pääverbin subjekti tai objekti voi olla infinitiivillä ilmaistuun

toimintaan nähden sekä tekijänä että kohteena; s. 245). Voitaneen kuitenkin ottaa lukuun sellainen yksinkertainen mahdollisuus, että jossakin vaiheessa yleinen tulosijaillatiivi paineellaan vaikutti, että selvää lokaalisuutta ilmaiseviin tapauksiin otettiin sellainen verbinomini, joka oli muodostunut yleisellä tulosijapäätteellä. Infinitiivin latiivi syrjäytyi samalla finaalisena funktioonsa.

Lis. Saukkosen teoksesta saa varsin positiivisen yleisvaikutelman. Tekijä on käynyt rohkeasti käsiksi niihin moninaiisiin pulmakysymyksiin, joita itse valitsemansa aihe on tarjonnut. Tutkimukseen sisältyy harvinaisen paljon omintakeista, selkeätä, monipuolista, useimmiten tulksesta pohdintaa. Eräät tärkeät probleemit, joita hän on kehitellyt, tosin näyttävät luonteeltaan olevan sellaisia, että niihin parhaassakin tapauksessa

saataneen vain todennäköinen ratkaisu. Kunnioitettavaa on myös lis. Saukkosen kyky pancutua täysin suvereenisti aloihin, jotka eivät alun perin ole kuuluneet hänen peruskoulutukseensa, esim. sellaisiin vaikeihin kielimuotoihin kuin lapin murteihin. Kun vertaa nyt ilmestynyttä teosta kolmisen vuotta sitten tarkastettuun samanaiheiseen lisensiaatintyöhön, toteaa tyytyväisenä, että lis. Saukkosen kypsytetty tutkimus on edistynyt erittäin suotuisasti. Työ ansaitsee tunnustuksen siinäkin suhteessa, että varsinaisia virheellisyyksiä siitä tapaa peräti vähän. Ne huomautukset, jotka tein tarkastustilaisuudessa, eivät heikennä tutkimuksen arvoa.

Kun lis. Saukkosen väitöskirja kokonaisuudessaan on varsin merkittävä lisä suomen kielen syntaktiseen tutkimukseen, ehdotan mielihyvin sitä Osaston hyväksyttäväksi.

R. E. NIRVI